

PRAVOPIS, PRAVOREČJE IN OBLIKOSLOVJE
V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA I

b) *Pravorečje*

Že uvodoma smo v zadnji številki SR izpisali iz uvoda slovarja (§ 5, str. XI) trditev, da je »o vsaki besedi pove/dano/, kako /.../ se izgovarja«. — To načelo je gotovo pravilno, vendar ga uredniki v § 175, str. XXIII preklicujejo z besedami: »Izgovor besed se ravna po pisavi, le da je treba upoštevati osnovna pravila o izgovoru *v*, zvočnikov in izglasnih zvonečih soglasnikov ter o asimilacijah soglasnikov po zvonečnosti. Prav tako je treba upoštevati, da se izgovarja *e* kot polglasnik v tistih primerih, kadar v drugi osnovni obliki izpada (*pes psa = pas psa, dober dobra = dober dobra*) ter da se *-l* izgovarja kot *u* v ednini moškega spola deležnika na *-l* (*delal = delau*), in to tudi, kadar je kot podgeslo v pridevniškem pomenu (*došel = došau*). Na vse to slovar ne opozarja.« Pred očmi moramo imeti še § 176, str. XXIV: »Vse druge posebnosti glede izgovora so zapisane v oglatem oklepaju /.../, ter § 177, str. XXIV: »Izgovor tujk in narečnih besed je podan po glasovnem sistemu knjižnega jezika. Če pa velja beseda v tuji pisni obliki za citatno besedo, se lahko izgovarja tudi po glasovnem sistemu jezika, iz katerega je prevzeta. Tudi besede, ki so kvalificirane z ^{nar.}, se lahko izgovarjajo v narečni obliki, če veljajo za citatne besede (npr. *bêteg betêga* lahko tudi *bêteg betêga*).«

Kakšne so prednosti in slabe strani teh stališč za slovarski prikaz slovenskega knjižnega jezika?

Kritični bralec vidi pozitivnost v dejstvu, da je v skladu s § 177 »izgovor tujk in narečnih besed /.../ podan po glasovnem sistemu knjižnega jezika«. To stališče je za SSKJ I l. 1965/66 formuliral pisec te ocene (prim. JiS 1969, 184—185 — Besede iz narečij in tujih jezikov v knjižnem jeziku), svoj izvor pa ima v kritiki SP 1962 (prim. J. Toporišič, Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962, JiS 1962/63, str. 210—211), kjer je za besede, kot je *weekend*, predpisan čisto angleški izgovor, namreč z dvoustničnim *v* na začetku in zvonečim zobnikom *d* na koncu. — Prav tako je mogoče pozdraviti zapisovanje izgovora črke *l* (v položaju na koncu besede ali pred soglasnikom /razen *j*/ — v prihodnjih zvezkih tudi pred samoglasnikom v sklopih tipa *polizdelek*) le tedaj, kadar se izgovarja kot dvoustnični zvočnik (tj. *u*), ne pa tudi takrat, ko zaznamuje zobno-jezični obstranski zvočnik (tj. *l*). SP 1962 je, sicer nedosledno, zaznamoval tako primere z izgovorom *l* kot tiste z izgovorom *u* (prim. str. 255: *gól* [gól] -a m sp. ≠ *gól/góu* -i ž). To gospodarno pisanje je v pravopisno-pravorečni komisiji predlagal (kot alternativno predlogu pisca te recenzije, da se zaznamuje le izgovor črke *l* kot glasu *l* v položaju ne pred samoglasnikom, izvzemši pred *j*) A. Bajec. S tem je implicitno podano splošno pravorečno pravilo, da se v slovenskem knjižnem jeziku črka *l* bere načeloma v vseh položajih kot glas *l*, kot *u/u* pa le izjemoma oz. v danih kategorijah. To seveda zahteva preformulacijo pravorečnih pravil o izgovoru črke *l* tudi v naših slovnica, ki bi namesto tega, kdaj se črka *l* na koncu besede ali pred soglasnikom, ki ni *j*, vendarle ne izgovarja kot *u/u* (torej tudi kot *u*, ne samo *u*, kot piše v slovarju), morale učiti, kdaj se sploh izgovarja kot *u/u* (prim. Skj I

(1965), str. 135—134, po starem pa v učbenikih, pisanih na podlagi Ss 1956 — Jalnova, Bunc, Jagrova, Kocbek, Kopčavar).

Tretja hvale vredna odločitev v pravorečju je sorazmerna širina in smotrnost v določevanju izgovora besed, ki imajo v končaju *l* bodisi na koncu besede ali pred soglasnikom (*del — bralca, bralka, bralski, bralstvo, bralen, bralnica*). Te stvari si je dobro uzavestiti, za to in ono pa bi bila primernejša tudi drugačna določitev. Poglejmo si po vrsti.

1. Besede na *-lec* so izpeljane bodisi s priponskim obrazilom *-ac* iz podstave, ki ima na koncu *l* (*delec, črnošolec, golec, fevdalec* ← *del, črna šola, gol, fevdalen* + *-ac*) bodisi s priponskim obrazilom *-lec* (*gledalec, davkoplačevalec* ← *gledati, davke plačevati* + *-ac*).

Besede prve skupine, izpeljanke in zloženke, v večini primerov ohranjajo glas *l* tudi v položaju pred soglasnikom. Od štirih izsamostalniških primerov imajo samo *l*: *delca, barilca* in *grilca*, samo *dolca* ima pod tudi tudi varianto *dojca*. Pri 11 izpridevniških izpeljankah je v vseh primerih možna tudi oblika na govorjeni *lc*, in sicer v 7 primerih samo ta (*fevdalca, ferialca, gimnazialca, ementalca, homoseksualca, brezdelca, gverilca* ← *fevdalni (veljak), član ferialne zveze, ementalški sir* ipd., npr. *član gverile*). Verjetno moramo imeti za izpridevniške zloženke *črnošolec, črnočelec, (čudodelec), enakokrilec* (tako še *golo-, dvo-, brez-*), *drugošolec*, pri katerih je zapisan le izgovor *lc*. Od preostalih izpridevniških besed (*debelelec, celec, gnilec, golec, črnikalect, črnokalec, dvorilec*) pa je možen izgovor ali *uc* ali *lc* (pri razprto tiskanih *uc* na prvem mestu), le pri *dolgorilec* samo *uc*. Pri izglagolskih tvorbah (npr. *hvalec, bulec, čarostrelec, brzostrelec, čudodelec, bogomolec*) pa je spet možen samo izgovor *lc*.

Na splošno se je s takimi pravorečnimi določitvami lahko le strinjati. Potrjujejo nam namreč pravilo, da izpeljanke iz podstav, ki se končujejo na *l* (stara pravilo: iz samostalnikov na *-la, -lo* /prim. Ss štirih avtorjev, str. 42—43/), ta *l* ohranijo tudi v položaju pred soglasnikom. Variantno *uc* torej novi slovar dovoljuje le pri izpeljankah iz pridevnikov, ki jim im./tož. ed. m. spola nasproti drugim sklonom in oblikam alternira po načelu *u/l*. Mislim pa, da bi sploh bolj ustrezalo trenutnemu stanju knjižnega jezika, še zlasti pa njegovi razvojni težnji, ko bi se bila na prvem mestu zmeraj pisala varianta z govorjenim *lc*, ne pa (v večini primerov) narobe. Spodrsrljaj, ki se lahko vsakemu pripeti, pa je po moji misli *dolgoriūca*, ko imamo istočasno *dvorilca* tudi *dvorīūca*.

Sedaj pa o izglagolskih izpeljankah s priponskim obrazilom *-lec*. Iz odzadnjega slovarja SAZU (uporabljal sem ga tudi pri drugih priponah) sem si izpisal 50 primerov, nato pa po geslih kontroliral, kako je predviden izgovor. Stvar je precej zapletena:

a) samo *uc* imajo: *besedovalec, gospodovalec, glasovalec, dopisovalec, gledalec, dajalec, dirjalec, čakalec, bralec, črnilec, donašalec, davkoplačevalec, določevalec* in *dvobojevalec*;

b) *uc* in *lc* imajo: *dvigalec, delodajalec, brisalec, drsalec*;

c) *uc* tudi *lc*: *dirkalec, delojemalec, črpalec, čitalec*;

č) *lc* in *uc*: *grelec*;

- d) *lc* tudi *yc*: *gibalec*, *gasilec*, *godalec*, *blažilec* (naprava);
 e) samo *lc*: *dulec*.

Potentakem se isti besedotvorni kategoriji samostalnikov na pisni *-lec* izgovor določa na 6 načinov. Komaj verjetno je, da si je to mogoče zapomniti. Tako se npr. *dirjalec* sme izgovarjati le z *yc*, *brisalec* z *yc* in *lc*, *dirkalec* z *yc* tudi *lc*, *grelec* z *lc* in *yc*, *blažilec* z *lc* tudi *yc* in *dulec* samo z *lc*, čeprav je zame prvih pet skupin precej enakovrednih (*dulec* pa imamo lahko za neizpeljanko). Izgovor teh besed bi bilo očitno bolje nasloniti na hierarhično višjo, tj. pomensko jezikovno kategorijo. Po tej bi ločili vršilca dejanja (ali nosilca stanja) od imena za orodje, sredstvo ipd.: pri prvih bi se zmeraj dovoljeval izgovor *yc*, pri drugih pa *lc*; variante bi se dovolile samo izjemoma (nemara *gasilca* z govorenim *lc*). Vse to bi se, upam, res moglo dokončno uveljaviti v praktičnem, dejanskem pravorečju knjižnega jezika, 6 stopenj pa je preveč. (Ob tej priliki naj omenim še pravopisni spodrsrljaj, ki ga je po vsej verjetnosti rodilo nagnjenje pisati vendarle rajši več besed na *-vec* kot na *-lec*: namesto *glodavec*, *hrkavec* in *dremavec* v pomenu »tisti, ki vrši to in to dejanje« bi bilo prav pisati *glodalec*, *hrkalec*, *dremalec*. Tako so slovarniki pravilno prenesli med besede na *-lec* prvotno nastavljeno besedo *čaravec*.)

2. Kar smo na koncu povedali o izgovoru izglagolskih izpeljank na *-lec*, bi seveda veljalo tudi za izpeljanke na *-lka*: izpeljanke s pripono *-ka* iz podstave na *-l* na koncu naj bi se izgovarjale le *lk*. Sedaj je poleg izgovora samo z *lk* (*držalka*, *fevdalka*, *fibralka*, *decimalka*, *generalka*, *fundamentalka*, *brazilka*, *drugošolka*, *četrtošolka*, *doodihalka*, *čudodelka*, *hudodelka*, *bistrostrelka*, *brzostrelka*, *bogomolka*) dovoljeno še dubletno z *yc* pri besedah *belka* in *debelka*. Pri izpeljankah s priponskim obrazilom *-lka* iz glagola pa naj bi se pripočila za vršilke dejanja izgovorjava *yk* ali *lk*, za predmete ipd. pa le *lk*. Sedaj ima od 55 izpisanih primerov samo *lk* le 9 teh besed (*dotekalka*, *dralka*, *črpalka*, *držalka*, *drobilka*, *budilka*, *hodilka*, *gonilka* in *gasilka*). Te primere, razen *gasilke*, lahko izpeljujemo iz govorne dvobesedne podstave s pridevnikom na *-l*: *črpalka* ← *črpalna naprava*. Če so slovarniki zapisali izgovor *yc* tudi *gasilcu*, bi ga lahko še *gasilki* (prav tako pod tudi). Nič daleč od povprečne govorne rabe pa tudi ne bi bil izgovor za vršilko dejanja *yk* ali *lk*, saj je med 24 primeri le 10 takih, ki nimajo dovoljenega tudi izgovora *lk* (*gospodovauka*, *gledauka*, *brauka*, *donašauka*, *darovauka*, *glasovauka*, *dopisovauka*, *detomoriuka*). Ali se tu res govori samo *yk*, nisem preizkušal z anketo; zanimivo bi bilo vedeti, ali so jo (in s kakšnim rezultatom) izvedli slovarniki.

3. Samostalniki na *-lce* imajo vsi izgovor *lc*: *bodalce*, *črtalce*, *držalce*, *debelce*, *čelce*, *delce*, *dekelce*, *dupelce*, *dolbilce*, *cedilce*, *darilce*, *berilce*, *grlce*. Tu je torej 100% potrditev pravila, da se glas *l* iz podstave na *-l(o)* ohranja tudi v izpeljankah.

4. Poglejmo še pridevnike na *-lni* (*len*), iz katerih so potem izpeljani samoglasniki na *-ik* (*črnilnik*, *brzokuhalik*) in *-ica* (*čelnica*, *bralnica*). Pridevnikov na *-len* je v slovarju sorazmerno veliko. Kolikor sem jih prekontroliral, med njimi ni primerov z izgovorom *yn*. Torej lahko pričakujemo, da tudi samostalnikov na *-ynik* ali *ynica*, ki so vendar izpeljani iz teh pridevnikov, ne bo. Naše pričakovanje pa je le delno izpolnjeno: med 26 samostalniki na pisni *-lnik*

namreč *drvalnik*, *čebelnik*, *bezglalik* in *basalnik* nimajo dovoljenega izgovora *ln*; poleg *ln* pa imajo še izgovor *yn* (ali narobe) *črtalnik* — *dihalnik*, *gugalnik*, *čohalnik*. Za sodobni knjižnojezikovni čut so vse to izpeljanke iz pridevnikov na *-len*, in ker izgovor *yn* pri njih ni mogoč, ne more biti niti pri samostalnikih, izpeljanih iz njih. Predpisovati nekaterim takim besedam samo izgovor *yn* pa je po naši misli popolnoma napačno (po tej logiki bi v slovar lahko spravljali tudi narečno še izpričan izgovor *čebey* za knjižno *čebel* ipd., še več takega pa je izpričano iz preteklih dob). — Prav tako nepotreben je predpis izgovora samo *bokajnica*, nepotrebna pa varianta *gugajnica*, ki zveni izrazito obarvano.

5. Poglejmo še izgovor črke *l* v končaju *-lstvo*. Vseh besed, ki so izpeljane s priponskim obrazilom *-stvo* iz podstave na *-l*, je 14; med njimi je samo pri dveh (*gledalstvo*, *bralstvo*) predviden izgovor *-ustvo*: to sta izpeljanki iz imen za delujoče osebe s priponskim obrazilom *-lec* (*gledalec* oz. *bralec*); za tretji tak primer (*gasilstvo*) pa se zahteva samo izgovor *-lstvo*, pač na podlagi pomena »dejavnost gasilcev«. Dejansko pa se tudi v slovarju ta beseda razlaga še kot skupno ime za *gasilce*: in če smo tem zapisali tudi izgovor *yc*, bi ga lahko tudi *gasilstvu*. Verjetno pa bi bila pri takih samostalnikih sploh boljša variantnost, tj. smeli bi jih izgovarjati ali z *y* ali z *l*. Tako se mi zdi pravilno rešen izgovor pridevnikov s pomenom »nanašajoče se na delujočo osebo« oz. »na opravljanje dejanja«, tj. pri pridevnikih na *-lski*. Primerom, ki imajo vzporednico v samostalniku s priponskim obrazilom *-lec*, se v slovarju dovoljuje izgovor ali z *y* ali z *l*, le za *gasilski* je predpisan samo izgovor z *l*; jaz tudi tu ne bi izključeval izgovora z *y* (prav zato, ker ga dovoljujemo samostalniku *gasilec*).

Na splošno je mogoče reči, da je izgovor izpeljank (in zloženek) s priponskimi obrazili, ki imajo v pisavi *l* pred soglasnikom, v slovarju kar zadovoljivo rešen; take rešitve si je želel tudi pisec te kritike, ko je v Skj 1 (1965), str. 135–134, točka č–e, pisal o tem problemu.

6. Za konec ne bo nezanimivo pogledati še, kako se pisni *l* izgovarja na koncu besede v imenovalniku ednine moškega ali ženskega spola in pri prislovih na *-l*. Takih samostalnikov je 162, izgovor samo na *-y* pa je v slovarju zapisan le pri 6 (*drgal*, *drhal*, *cepel*, *domisel*, *čebul*, *fižol*), tudi *y* pa pri 5 (*bokal*, *globel*, *del*, *bil* in *dol*). Razen pri zelo pogostnem *fižol* bi tu povsod lahko dovolili tudi izgovor na *-l*; kajti če ima celo pogostni *del* variantni izgovor *-y/-l*, bi ga lahko imela tudi *drgal* ali *cepel* (primerjaj *kopel*). *Rupel* je v svojem Slovenskem pravorečju res dovoljeval celo *drhal* poleg *drhay* (in tako tudi pri prislovih na *-mal* (*dosega-*, *dotega-*, *doteh-*, *dosih-*, *dotistih-*), ki jim SSKJ I vsem določa le izgovor na *-y* (ne smemo pozabiti, da so to poleg tega še roditelji množine, kjer je izgovor *-l* skoraj v celoti prodril). — Pridevnikov na *-l* sem naštel 15; od tega se navaja izgovor *y* pri *gol*, *gnil*, *dolgorasel*, *cel*, *debel* in *bel*, pri preostalih 9 pa je zapisan izgovor *-l*, deloma verjetno po pomoti, saj bi jaz npr. pridevnika *crkel*, *dobrodošel* izgovarjal z *y*, ne z *l*.

Prav pri tako imenovanem končnem *-l* se zelo razločno vidi, da se izgovor na *-y* v slovenskem knjižnem jeziku drži samo še v najpogostnejših starih besedah (kolikor seveda niso zaobsežene v kategoriji deležnikov na *-l*, opisnih

in stanja, ter pridevnikov na *-al* (o tem prim. *J. Toporišič*, Nekaj stališč k odprtih pravopisnim in pravorečnim problemom, *JiS*, str. 187).

Slovarniki so imeli gotovo veliko truda z določitvami realne glasovne podobe nekaterih morfemov iz narečij ali iz tujih jezikov, ali pa tudi posameznih glasov in glasovnih sklopov. Ker bomo o problemih tipa *cénter/cênter* govorili v 3. delu te recenzije, si tu oglejmo probleme v zvezi s prenašanjem n a r e č n i h in tujejezičnih glasov v slovenski knjižni jezik. Za primer vzemimo narečni besedi *bêteg betêga* in *gostívanje*. Čisto narečna oblika prve besede je *bêteg betêga*: naglašeni samoglasnik je kratek v nezadnjem zlogu in širok, v knjižnem jeziku pa je kratki samoglasnik v nezadnjem zlogu mogoč le pri predponah in na polglasniku ter pri nekaterih sklopih. Načelo za obravnavo takih besed je: Ker je samoglasniška širina v slovenskem knjižnem jeziku možna tudi naglašena, naglašeni narečni samoglasnik ostane širok tudi v knjižni obliki, ne more pa ostati kratek, ker kračine v te vrste besedah v slovenskem knjižnem jeziku ni; torej se naglašeni samoglasnik »podaljša« in tako dobimo imenovalnik *bêteg*. V roditeljski in naprej je pri besedah s premičnim naglasom sicer možna širina (tip *rôjen rojêna*), vendar je pri samostalnikih redko izkazana (*Jernéja*, je pa na *o*: *tôpol topôla*), zato je pač pravilno *betêga*, čeprav bi glede na oznako nar. vzhodno mirno lahko ostali pri *betêga*. (S tega stališča se nam zdi čudna kračina v nezadnjem zlogu besede *bêkhênd*, rod. *bêkhênda* (prim. SSKJ I, str. 89 pri *backhand*), kjer bi prvi *e* moral biti dolg po zgledu *pêšpót*.) — Izgovor *gostívanje* za pisano *gostúvanje* pa nam ponazarja pravilo, da se zaokroženi samoglasniki (ali sicer kako drugače modificirani, prim. ruski *y*) izgovorno realizirajo kot nezaokroženi (prim. še *šartez*, *angstrem* ipd.; glej listo takih besed v 1. delu te recenzije).

Med novo priznanimi glasovnimi skupinami pomeni približanje k normalni govorni podobi našega knjižnega jezika dopustitev izgovora *ua* poleg *oa* v besedah tipa *buržoazija* (prim. SP 1962 153 in SSKJ I 228). Opozoril bi še na prenašanje nosnikov v slovenščino (*coulomb* → *kulon*), tj. da se nosniki razvezujejo z *V + n*, kolikor seveda jezik pri tem ni šel kake druge poti (npr. pri *tretma*, kar pa je že oblikoslovni problem).

S tem bi bile v glavnem izčrpane (več ali manj) pozitivne lastnosti pravorečnih določitev v novem slovarju. Žal je vse preveč tudi negativnih, oz. odsotnosti pravorečnih določitev sploh. To je toliko bolj obžalovati, ker so pomanjkljivosti nepotrebne, saj so bile pravopisno-pravorečni komisiji predložene rešitve, ki jih odpravljajo.

Osnovna pomanjkljivost, ki ji poleg tega ne vem nikakršnega pametnega, neapriornega opravičila, je, da v slovarju sploh ni podana tabela za dekodiranje črkovnega zapisa besed. Tako pri samoglasnikih nikjer ni povedano, kakšno glasovno vrednost imajo grafemi *á*, *i* in *ú* (samo za *é* in *ê* ter *ó* in *ô* je določena njih fonetična vrednost (§ 179, str. XXIV, tj. v poglavju o naglasu)): prav tako ni povedano, kako se glede na kvaliteto berejo *â*, *î*, *û*, *ê* in *ò*, tj. kratki naglašeni samoglasniki, in nič ne zvemo o glasovni vrednosti znamenj *a*, *e*, *i*, *o* in *u*, tj. ko zaznamujejo nenaglašene samoglasnike (v poglavju o pravorečju, § 175, str. XXIII, je tu obravnavan le *e*, ko zaznamuje polglasnik).

Uvod mi ugovarja: »Izgovor besed se ravna po pisavi« (§ 175). Ker pa razmerje glas — pisava, kot smo že videli, v slovarju ni obdelano, bere vse to lahko vsak, kakor hoče. Konkretno: lahko izgovarja prednji, srednji ali zadnji *a*; *è* in *ò* se lahko bereta ozko, srednje, široko, le pred *y* se za grafem *ò* predpisuje srednji izgovor (§ 179, str. XXIV). Tudi nenaglašena *e* in *o* se bereta poljubno, tj. ozko, nevtravno, široko, izključeno je — se zdi — le to, da bi jih smeli brati kot polglasnik, *i*, *u* ali *a*. — Ta pisana možnost branja črk za samoglasnike je še veliko večja za tujce, saj v slovarju ni nikjer rečeno, da ne sme brati črke tako kot v svoji materinščini (prim. grafem *e* ali *u* ali *a* za angleščino, *u* za francoščino ipd.). — Vsa ta branja niso izključena, in sicer kljub temu, da je v uvodu slovarja zapisano, da je o vsaki besedi povedano, »kako se izgovarja«.

Po pisavi pa lahko beremo tudi črke za mnoge soglasnike. Kadar črka *l* npr. zaznamuje obstranski zobni jezičnik, torej ni važno, ali jo beremo kot navadni *l* ali kot trdi ali celo kot mehki. Črko *r* lahko izgovarjamo kot alveolarno-jezični vibrant ali kot velarni ali uvularni, v besedah tipa *trd*, *rdeč*, *žanr* ga lahko izgovarjamo s polglasnikom spredaj ali kar zložno. Za črko *n* (*Ana*, *Anka*) in dvočrkji *lj* in *nj* (*polje*, *poljski* — *konja*, *konjski*) pa moramo upoštevati »osnovna pravila«, toda katera? Ali naj v položaju pred samoglasnikom ti dvočrkji berem dvoglasno ali enoglasno? In črke za zveneče nezvočnike v besedah, kot so *brod*, *grob* itd., komaj še zveneče, na pol zveneče, nezvoneče?

Kakšen absurd je vendar taka štednja s prostorom v uvodu, če je razlog za odsotnost dekodirne preglednice slovenske pisave res štednja s prostorom, in ne kaj drugega, na primer dejstvo, da slovarniki enostavno niso hoteli zapisati tistega, kar bi tu moralo biti zapisano (morda zato, ker ne bi bilo zapisano tako kot v SP 1962 ali v Ss štirih avtorjev).

Stavku »Izgovor besed se ravna po pisavi« sledi v uvodu slovarja pridržek »le da je treba upoštevati osnovna pravila o izgovoru *v*, zvočnikov in izglasnih zvonečih soglasnikov ter o asimilacijah po zvonečnosti« (§ 175, str. XXIII). — Le zakaj ta »pitičnost«? Ali ne bi bilo to vsaj v oklepaju lahko ponazorjeno: <*v*> = 1. [*v*] — *siva*; 2. [*y*] — *siv*, *sivkast*, *bo vzel*, *bo vsak*; 3. [*y*/*u*] — *brov*; 4. [*m*/*u*] oz. [*m*/*u*] — *vzeti*, *vsak*, *pot v desno/temi*. — Pri premenah soglasnikov bi prišlo v oklepaj poleg [*n*/*y*] še: <*lj*> = 1. [*lj*] — *polje*; 2. [*l*/*l*] — *polj*, *poljski* in <*nj*> = 1. [*nj*] — *konja*; 2. [*n*/*n*] — *konj*, *konjski*. Ali so tudi ta pravila izostala zato, ker jih slovarniki ne poznajo, ali pa morda zato, ker jih ne priznavajo? Da bi bilo zanje v uvodu premalo prostora pri vsej njegovi obširnosti, vendar ne more biti trezen argument.

Prav tako je z izgovorom izglasnih zvonečih soglasnikov. Kako prav bi bralcu prišlo obvestilo, kot je naslednje: <*d*> = 1. [*t*] — *mład*, *mład mož*, *mład oče*; 2. [*d*] — *od moža/očeta*. Ali je ta ponazoritev izostala zato, ker se slovarniki v taki izrecni formulaciji niso mogli izreči za nauk Škrabca, Breznika, Ramovša in Bezlaja (ter Toporišiča), da v teh primerih govorimo nezvoneči nezvočnik namesto zvonečega, in tako na tihem podpirajo menda Šolarjev nauk, ki se od 50-ih let širi po naših jezikovnih priročnikih, da je namreč *d* v teh primerih na pol zvoneč oz. komaj še zvoneč. (Kritiko nauka o na pol zvonečnosti izglasnih nezvočnikov in sploh problemov v zvezi z razvrstitvijo

soglasniških variant v Ss 1956 sem podal v razpravi Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru, JiS 1957/58, str. 70—76; prim. še Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962, JiS 1962/63, str. 206—207.) — Končno bi bilo treba ponazoriti tudi primere za asimilacijo nezvočnikov (uvod jih imenuje kar soglasnike): <glasba, sladka> = [glázba, slátka].

Izgovorni problemi pa s tem niso izčrpani. Opozoriti bi kazalo vsaj še na dolge soglasnike v zvezah tipa *oddati, izstrgati* (= [od:ati, is:tərgati]) in na zveze zobnega zapornika in pripornika (tip *odstraniti, odžagati*) ter izgovor sičnikov pred šumevci (*sčasoma, s šibami, z žago*). Ko bi bila prikazana vsaj ta problematika, bi bralec slovarja res že precej natančno vedel o vsaki besedi, kako se izgovarja.

Ker pa so bili slovarniki z informacijami o glasovni podobi slovenske besede tako skopi, jih je globalna trditev, da se »izgovor besed ravna po pisavi« (§ 175), kolikor posebni primeri niso omenjeni v istem paragrafu oz. kolikor posebnosti v geslu niso podane v ogletem oklepaju, zapeljala v pravo pravorečno diktaturo ob zapisih tipa *i + V*, kar nam po novem slovarju ni več dovoljeno izgovarjati z *j* med obema samoglasnikoma, ampak obvezno samo z zevom. (Nastavek takega pojmovanja imamo že v SP 1962, kritiko tega nazora pa sem podal v oceni SP 1962 z naslovom Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962, JiS 1962/63, str. 142—143.) Toda spomnimo se: v SP 1950 (kot smo videli v prvem delu te ocene) se prepoveduje pisava *ija, ijo* ipd. (nastala gotovo na podlagi govornih besede), sedaj pa se na podlagi prvotno predpisane pisave suponira tudi enak izgovor! To je doslednost, toda ne v prid naravni obliki slovenskega knjižnega jezika.

Komaj razumljiv je tudi konservativizem slovarnikov v označevanju naših tonemov (str. 24), saj jim je akut »rastoča intonacija«; res je, da se tako večinoma govori in piše, prav tako res je pa tudi, da je že precej staro tudi spoznanje, da pri naših tonemih ne gre za korelacijo tonskega poteka, ampak za razliko v tonski višini. (Prim. J. Toporišič, Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika, SR 1967, 64—108, kjer je navedena tudi razprava Boža Voduška, Grundsätzliche Betrachtungen über den melodischen Verlauf der Wortakzente in den zentralen slovenischen Mundarten, Linguistica IV (Ljubljana) 1961 (izšlo 1964), str. 20—39; nato pa je izšla še obširna razprava J. Toporišiča Liki slovenskih tonemov, SR 1968, 315—393.) Na podlagi teh dejstev bi bil slovar mirno smel zapisati vsaj še to, da akut označuje nizek ton.

Na koncu še nekaj drobnosti. V § 175 se (z nespretno formulacijo?) izmed zvočnikov izvzema fonem *v*. Če ne gre za nespretno formulacijo, to pomeni, da ima SSKJ I argumente, ki restavrirajo nezvočniški status tega fonema (prim. Ss 1964, 22). SP 1962 pa je zvočniško naravo tega fonema priznal, upoštevajoč argumentacijo mojega članka Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru (JiS 1957/58, str. 70—76; dokazi za zvočniško naravo tega fonema so tudi v moji razpravi Strukturiranost slovenskih glasov in predvidljivost njihove razvrstitve, JiS 1967, 92—96). Zvočniška narava fonema *v* se dokazuje na podlagi dejstva, da pred alofonom *v* lahko stojijo tako zveneči kot nezveneči nezvočniki, kakor v slovenskem knjižnem jeziku le še pred *m n r l j* in samoglasniki. — V istem paragrafu je formulacija o izgovoru pripone *-l* v del. na *-l*

moškega spola ed. táka, kot da se v našem knjižnem jeziku ne dovoljuje izgovor *-u* v primerih tipa *drl*; prav tako je prezrt izgovor *u* v primerih tipa *a + u* (*nesel, topel*) ter v končajih *-il, -el* (*nosil, vedel*). (Prim. Skj I/1965, str. 153, a.) — Za *bridge* je napačno zapisan izgovor *dž* namesto *č* v im./tož. ed.; prav bi bilo tako: [*bríč -ídža*]. Po mojem ušesu pa je slovenska govorna oblika besede *blues* [*blús -úza*], ne *blusa*. — Pravorečna novost je tudi v izgovorjavi morfema {-n—ən-}, ki se v položaju za dvema soglasnikoma, kjer nastopa nealternirajoči alomorf *ən*, sedaj mora izgovarjati le *en* (primer: *umstven -a -o*). Glede na to, da se zgodovinsko upravičeni polglasnik v drugih kategorijah v slovarju precej ohranja, je tu morda le preuranjeno opuščen alternativni izgovor s polglasnikom (torej *umstvən*).

(Se bo nadaljevalo)

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 886.5.05 = 850 (048.1)

IVAN CANKAR V ČESKIH PREVODIH IN V LUČI ČESKE PUBLICISTIKE DO KONCA LET 1918

Prevodi dobre polovice pesmi iz Erotike, ki jih je pozneje dr. Měrka zbral in izdal tudi v knjigi,¹³⁴ pričajo, da je sedemnajstletni srednješolec pod vodstvom svojega učitelja kar dobro opravil zaupano mu nalogo, nekatere pesmi pa so prevedene naravnost odlično. Sodeč po vsem, je pesmi najprej, po možnosti dobesedno, prevedel dr. Měrka, mladi pesnik pa jih je potem prelin v verze, saj je pod nekaterimi prevodi navedeno »dle překladu dra Měrky zveršoval Jiří Wolker.«¹³⁵ Občudovati moramo, kako melodičen in neprisiljen je verz mladega pesnika in kakšen smisel ima za pesniško kratico in metaforo. Ne enkrat se mu je celo posrečilo Cankarjev verz izboljšati.¹³⁶

Verjetno je imel dr. Měrka kot velik prijatelj jugoslovanskih književnosti že od vsega začetka namen vzgojiti mladega, izredno nadarjenega učenca v prevajalca slovenskih pesnikov, sam pa bi se bil posvetil predvsem prevajanju proze. Saj je gotovo vedel, da ni bilo tedaj med Čehi niti enega dobrega pesnika, ki bi bil znal naš jezik in bi umetniško prevajal slovenske pesnike. Žal se njegova namera ni uresničila; ko je Wolker leta 1919 odšel na univerzo v Prago, se s prevajanjem iz slovenščine ni več ukvarjal.

Tudi prevod Treh povesti Bohuša Vybírala ni na višini, čeprav je sicer nekoliko boljši od Kurenta. Prevajalec je posebno tam, kjer se trudi, da bi prevajal čim bolj dobesedno, kar začetniško neroden: in še vesel je bil, da je našel kupca kar na cesti (10) — a byl ještě vesel, že našel kupce takřka na cestě (188), čas je že in zadnja ura (125) — je již kdy a poslední hodina (145), s pisanim oznanilom (167) — s pestrou vyhláškou (54), posadili so nas na cesto (57)

¹³⁴ Jiří Wolker: Bratrská poesie. Spolupracoval prof. dr. Měrka Vojtěch. Košice [1925], Tereza Stanglerová. 65, [2] str. Jihoslovanská knihovna, 1.

¹³⁵ Prim. Proudy, 8/1918, št. 79 (5. X.), str. 1.

¹³⁶ Podroben razbor prevoda prim. v članku O. Berkopca Jiří Wolker, prevajalec slovenskih pesnikov. — Prostor in čas, I/1969, št. 11—12, str. 527—528.